

Marko KRSTIĆ*
Ministarstvo unutrašnjih posl publike Srbije
Policajska uprava u Šapcu

Pregledni rad
UDK: 343.85:343.341
316.647.7:32
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

NOVI PRISTUP U SUZBIJANJU RADIKALIZMA I NASILNOG EKSTREMIZMA KAO UVODA U TERORIZAM

Cilj rada je pružiti uvid u to kako se oni koji su fundamentalno i ideološki vođeni mogu preusmeriti sa svojih radikalnih puteva i vratiti u društveno prihvatljive tokove. To se može realizovati razmatranjem i implementacijom jednog novog pristupa u suprotstavljanju radikalizaciji kao uvodu u terorizam, a to je deradikalizacija. Ovaj pristup utiče na motivacione faktora koji ili podržavaju ili usmeravaju pojedince i organizacije da, napuste svoje ideologije, ekstremne nasilne akcije i analizira programe kroz koje se lice oslobađa radikalne ideologije i ponovo vraća u društveno prihvatljive tokove. U radu će se analizirati navodni pokretači radikalizacije: diskriminacija, strana okupacija ili kontra-teroristička prekomerna reakcija, ideologija i religija, sve u cilju kako bi se procenila mogućnost radikalnog ekstremističkog nasilnog ispoljavanja u akteulnom i budućem vremenskom periodu i u skladu sa tim sprovele adekvatne preventivne mere, na prvom mestu deradikalizacija.

Ključne reči: radikalizacija, ideologija, prevencija, deradikalizacija.

* e-mail: marko.krstic.1982@gmail.com

1. Uvod

Iako je terorizam svoju izrazitu ekspanziju doživeo u drugoj polovini 20. a u najdrastičnijem obliku početkom 21. veka, terorizam nije nova pojava. Istorija je puna primera terorističkog delovanja, a u literaturi se ističe da je „raniji terorizam nastojao da ometa tada moć nedržavne vlade, dok današnji pokušava da vlade ucenjuje i čak primora na delimičnu kapitulaciju“ (Škulić, 2015:12). Teroristički napadi 11. septembra pokrenuli su globalni rat protiv terorizma koji su predvodili SAD i od tada je veliki broj terorista ubijen, i zatvoren. Zatočeni teroristički lideri i aktivisti uspešno su koristili svoju interakciju sa drugim zatvorenicima kako bi ih motivisali i regrutovali u svoje redove. To je dovelo do priznanja da je rat protiv terora zapravo i rat ideja, koji se ne može dobiti isključivo ubijanjem i hapšenjem terorista, prikupljanjem obaveštajnih podataka ili obezbeđivanjem granica. Došlo se do zaključka da su potrebni naponi da se u samom „korenu“ eliminiše mržnja, netolerancija i ekstremna interpretacija religije i u tom kontekstu sprovode se programi deradikalizacije i rehabilitacije u mnogim delovima sveta.

Pretnja od nasilnog radikalizma i ekstremizma nije novi fenomen svetu. Pojam radikalizacija se prvobitno koristio u medicini i služio je da opiše politički stav krajem dvadesetih godina 17. veka. Koncept se širio od tadašnje progresivne Engleske revolucije posle 1688. godine do prosvetiteljstva u Francuskoj u 18. veku. Generalno, postao je obrazac prosvetljenih, liberalnih i levičarskih političkih načela, suprotstavljenih reakcionarnim političkim pogledima, kao politička doktrina koja inspiriše republičke i nacionalne pokrete posvećene individualnoj i kolektivnoj slobodi i emancipaciji, usmerenih protiv status quo monarhije i aristokratije nakon 1815. godine (Bötticher, 2017). Međutim, savremeni metod nasilnog radikalizma i ekstremizma je novi fenomen i oslanja najslabiju stranu globalizovanog sveta kako bi se širila poruka i ideologija terorističkih grupa, obezbedila sredstva za podršku, a time i regrutovanje novih članova, čak i u zemljama koje su daleko od sukoba. Tradicionalni pravni i vojni okviri za borbu protiv terorizma nisu dovoljni da bi se smanjila ugroženost od ove pojave i stoga je neophodan jedan drugačiji pristup. Takođe, postoji mišljenje da bi radikalna ideologija trebalo da bude glavni fokus multidimenzionalne borbe protiv terorizma. Pored toga, ako se nametnu represivne mere i kontrole nad određenim društvenim grupama, najverovatnije će se stvoriti ili još više podstaći agresija i otpor i regrutacija nasilnih ekstremističkih grupa, a samim tim i potkopati državna sigurnost. Istraživanjem dalje treba obuhvatiti ulogu i kontekst kulturnih, istorijskih i društvenih faktora i kako oni utiču na razloge i načine na koji se ljudi pridružuju ekstremističkim organizacijama s jedne strane, kao i na vrste pristu-

pa deradikalizaciji i njenu efikasnost, s druge strane. Uz pomoć ekstremne džihadističke ideologije, radikalizovani pojedinci nastoje da inspirišu i privuku nove generacije terorista kako bi održali ciklus terorizma.

Napori u suzbijanju radikalizacije bi trebali biti prilagođeni specifičnim okolnostima uz podršku produbljenih saznanja o karakteristikama pojedinca ili grupe na koju su upućeni, i kontinuirano procenjeni. Stoga, zbog globalizma, kriza koja je u prošlosti bila lokalnog karaktera, kao što su unutrašnji ratovi, siromaštvo, nezaposlenost, društvena nestabilnost i nizak nivo obrazovanja, sada su pretvoreni u međunarodne bezbednosne rizike. Dakle, slabosti u ovim oblastima predstavljaju mogućnosti za ekstremiste da šire svoje stavove, regrutiraju članove i pristalice i šire svoj rat protiv država na nova bojna polja. Ipak, u meri u kojoj se proaktivne mogućnosti za kontrolu opasnosti od terorizma nisu pokazale (do danas) efikasne i produktivne, neophodan je jedan novi pristup i nadogradnja znanja o tome kako pojedinci uzimaju učešće u terorizmu u procesu poznatom kao radikalizacija. Uobičajena tema u okviru diskusija izazvanih ovim napadima je način na koji se terorizam menja i evoluirao, posebno u pogledu ciljeva za koji se bore učinioci ovog nasilja, kao i taktike koje koriste. Ukratko, nedavni talas terorističkog nasilja u svetu sadrži jači verski i kulturni ton, više se usredsređuje na ubijanje civila od konvencionalnih ciljeva kao što su policija, vojno osoblje i politički lideri, i konačno je globalniji u svom obimu i motivima. Isto tako, pitanje makro nivoa je kako se određeni društveni pokreti i države konstituišu kroz međusobne sukobe, i kako interakcija između ovih različitih političkih aktera stvara kontekst u kojem nasilje postaje prihvatljivo. Iako je deradikalizacija terorista, kao prakse i koncepta, još uvek u povoju, ovaj rad može pomoći i usmeriti kreatore politike koji razmišljaju o takvim programima da formulišu mešavinu pristupa koji odgovaraju njihovom kontekstu u matičnoj zemlji.

Kako bi se zaista ostvarila pobjeda protiv terorizma, neophodno je delegitimisati ga kao taktiku i rešiti osnovne uzroke. Ovo se postiže detektovanjem rizičnih grupa pre nego što se njihovi nivoi aktivizma završe nasilnim aktivizmom. Naime, bitno je identifikovati faktore i procese radikalizacije koji dovode do terorizma, odnosno, treba delovati u pravcu „otpornosti“ društva protiv ekstremističkih narativa i pokušaja regrutovanja. Svaki pokušaj da se fenomen radikalizacije kao uvoda u terorizam identifikuje, razobliči, zaustavi, spreči i sankcioniše predstavlja značajan i društveno koristan napor. Naime, istraživanja o radikalizaciji (Borum, 2003, 2011, 2012; Bötticher, 2017; Dalgaard-Nielsen, 2008; Doosje et al. 2006; Moghaddam, 2005; Kruglanski et al. 2016; Dugas et al. 2014; El-Said & Barrett, 2011; Hegghammer, 2014; Horgan, 2008; Kruglanski et al. 2014; Kimathi, 2011; Nesser, 2006; Neumann & Stevens, 2009; Neumann & Rogers, 2007; , 2008, 2010; 2013; Schmidt, 2016, 2012, 2013; Sedgwick, 2012, 2010;

Silber & Bhatt, 2007; Silke, 2010, 2014; Sinai, 2016; Thornton, 2015; Lakhan, 2014; Kundnani, 2015; Pissou, 2013; Schmid, 2013; Kohler 2014; Bartlett & Miller, 2012; Neumann, 2011; Hannah et al., 2008; Della Porta & LaFre, 2012; Taarnby, 2005; Bjørge, 2013; Kundnani, 2015; Veldhuis & Bakker, 2007; Buijs, Demant & Hamdy, 2006; Bokhari et.al. 2006) tesno su povezana sa praksom. Potreba da se razume kako i zašto se pojavila radikalizacija je od ključnog značaja kako bi se sprečili budući teroristički napadi. U ovome treba da učestvuju svi kapaciteti države, političke, bezbednosne, socijalne, verske, kulturne strukture, kojima se radi na prevenciji ili suzbijanju ekstremizma i terorizma pre nego što dođe do konkretnog terorističkog akta. Kada se teroristički akt već desi, to već predstavlja neku posledicu neadekvatnih mera i (ne)reakciju države.

2. Pojam ekstremizma i radikalizacije

Usko povezan sa terorizmom, ekstremizam je društveni fenomen kojeg je sa teorijskog aspekta veoma teško definisati, a kako bi se spoznala njegova suština, neophodno je poći od same epistemologije ove reči. Vodi poreklo od latinskog izraza *extremus*, što znači „krajnost, doslednost, nepopustljivost u određenim stavovima, idejama i postupcima“ (Đorić, 2012:45). Ekstremizam predstavlja krajnji rezultat procesa radikalizacije, a forma nasilnog ekstremizma kroz angažovanje u nasilničkom delovanju, rezultat je radikalnih ili ekstremnih pogleda na svet (Hendrickson, 2014). Ovaj izraz stvara terminološke poteškoće i može da ima višestruko značenje. Sadrži ideje koje se dijametralno suprotstavljaju osnovnim vrednostima društva, kao što su različiti oblici rasne ili verske supremacije ili bilo koje ideologije koja sistematski negira osnovna ljudska prava. Ili se može odnositi na brutalne i nasilne metode kojim se ostvaruju političke ideje, odnosno „pokazivanje zanemarivanja života, slobode i ljudskih prava drugih“. Stoga, na neki način, teškoće sa terminom ekstremizam su izraženije i lako razrešljive, od onih koje utiču na definiciju terorizma. Jer, kod terorizma postoji objektivno definisano jezgro – nasilna taktika, ponekad strategija, koja se može razlikovati od drugih sredstava i načina sprovođenja nasilnog sukoba. Ekstremizam, sa druge strane zavisi od konteksta, što znači da se njegova definicija lako može izmanipulisati. Zaista, kritičari su istakli da definicija ekstremizma u zakonima o borbi protiv terorizma može biti nejasna i preširoka, što omogućava vladama da marginalizuju svoje domaće protivnike (Neumann, 2017).

Radikalizacija se često smatra prvim, preduslovnim korakom na putu ka terorizmu (Bartlett & Miller, 2012) i njeno razumevanje se dosta razlikuje od ze-

mlje do zemlje, naime, neke definišu radikalizam ili ekstremizam uglavnom uopšteno, u smislu podržavanja i upotrebe nasilja. Druge zemlje to definišu mnogo šire, ponekad čak i u kontekstu koji uključuje netoleranciju unutar radikalizma, kao što je slučaj sa trenutnom strategijom Velike Britanije, koja definiše ekstremizam kao „vokalno ili aktivno protivljenje uzajamnom poštovanju i toleranciji različitih veroispovesti i verovanja“ (Sedgwick, 2012:2). Zajedničke karakteristike nasilnog i drugih oblika ekstremizma predstavljaju prelazak na „motivacioni disbalans i sposobnost održavanja ekstremnih sredstava kao dominantnih potreba“. Karakteristike nasilnog ekstremizma se tiču specifičnih motiva koji opredeljuju pojedinca ka upotrebi nasilja kao ekstremnog sredstva za zadovoljenje tih potreba (Kruglanski et.al., 2017:221). U svakom slučaju, čak i ako se pokaže da diskriminacija, nezaposlenost, siromaštvo i drugi „potisni“ faktori te vrste utiču na nasilni ekstremizam u određenim okruženjima, onda ni ekskluzivno fokusiranje na ove varijable nije dovoljno (Khalil & Zeuthen, 2014).

Putevi nasilnog ekstremizma i radikalizacije su brojni, a mogu ih podstaći dugotrajni problemi u društvu dok u nekim slučajevima to mogu biti neki aktuelni događaji. Značaj razumevanja lokalnog konteksta ne može se potceniti, a retko će se identifikovati samo jedan faktor. Uopšteno govoreći, strukturalni „potisni“ faktori su važni u stvaranju uslova koji favorizuju porast ili širenje u privlačnosti nasilnog ekstremizma ili pobune. Podsticajni faktori mogu po prirodi još biti i socioekonomski, politički i kulturni (USAID, 2011).

Razumevanje procesa radikalizacije pruža naučnu osnovu za sprovođenje deradikalizacije, razmatrajući implikacije ovog modela i analizirajući preliminarne dokaze o efikasnosti komponenti za sprovođenje programa rehabilitacije (Dugas & Kruglanski, 2014). Procesi radikalizacije i deradikalizacije se mogu posmatrati kroz jedan piramidalni model, koji razlikuje „tri faze: osetljivost na radikalnu ideologiju, zatim fazu kroz koju pojedinac postaje član radikalne grupe i na kraju, spremnost osobe da deluje u ime ideologije grupe, odnosno planiranjem napada“ (Doosje et.al.2016:16). Nasilni ekstremizam i radikalizacija danas spadaju među najveće izazove sa kojima se svet suočava. Kruglanski et. al. su saglasni da i pored toga, ne postoji vojno rešenje za ovaj problem, bez obzira koliko je ekstremista ubijeno ili uhvaćeno, mnogi drugi će brzo doći na njihovo mesto. Stoga je zbunjujuće a ujedno i aktuelno pitanje šta to podstiče masovno regrutovanje mladih muškaraca i žena u nasilne organizacije kao što su islamska država u Iraku i Siriji (ISIS). Ovi autori pokušavaju da daju odgovor na ključno pitanje: kako radikalizovane pojedince deradikalizovati i vratiti u umerene društvene tokove? (Kruglanski et.al., 2017).

3. Deradikalizacija kao novi pristup u suzbijanju radikalizacije i ekstremizma

Demokratska društva se često suočavaju sa dilemom kako moralno opravdati protivmere koje će zaustaviti zločine terora, bez kršenja sopstvenih osnovnih principa i standarda civilizovanog ponašanja društava (Bandura, 1990). U tom kontekstu, deradikalizacija predstavlja brz rastući fenomen koji se kolektivno naziva „programi za de-radikalizaciju“ koji su trenutno u ekspanziji širom sveta, i dosta su raznoliki, kao i izazovi sa kojima se suočavaju (Abuza, 2009; Ali et.al. 2017; Ansary, 2008; Ashour, 2009a, 2009, 2008; Bakker, 2015; Barrelle, 2015; Barrelle, 2010; Barrett & Bokhari, 2009; Benard, 2005; Veldhuis & Kessels, 2013; Veldhuis, 2012; Vidino, 2008; Vidino & Brandon, 2012; Berger, 2017; Bjørge, 2011; Bjørge & Horgan, 2009; Bjørge & Carlsson, 2005; Blackwood et.al., 2016; Boucek, 2008, 2009; Boucek, Beg & Horgan, 2009; Braddock, 2014; Chowdhury & Hearne, 2008; Clubb, 2014; Demant & De Graaf, 2010; Demant, Wagenaar & Van Donselaar, 2009; El-Said, 2012; El-Said & Harrigan, 2013; Elshimi, 2015; Gunaratna & Ali, 2009). Zanimljiva karakteristika ovih programa je opseg terminologije koja se koristi: „demobilizacija“, „prelazak“, „deeskalacija“, „rehabilitacija“, dok u suštini podrazumevaju pomak od učešća u terorizmu, ponekad nose u sebi različite prilično nijansirane pretpostavke o načinu na koji bi inicijative za razdvajanje trebalo da se razviju (ili budu sprovedene) u različitim okruženjima, u bilo kojoj fazi terorističke kampanje (ili nivoa trenutka) na koje se mogu usmeriti.¹ Programi deradikalizacije i razdvajanja (na bilo koji način, i na svakom nivou) nužno će biti prilagođeni ne samo konkretnom pokretu, već će ga morati pažljivo pozicionirati u kontekstu specifičnih društveno-političkih ili drugih pitanja koja su iskusila od strane nedržavnih pokreta i suprotstavljenog režima u bilo kom trenutku u vremenu (Horgan, 2008: 5-6).

Webber et. al. su vršili istraživanja utemeljena na teoriji značaja, imala su za cilj da ispituju kako funkcionišu delotvorni deradikalizacijski programi. Ovde se identifikuju „tri osnovna pokretača radikalizacije: individualna motivacija za lični značaj, kulturne ideologije koje nagoveštavaju nasilje kao sredstvo značaja i društvene mreže koje podržavaju takve ideologije“. Shodno tome, može doći do deradikalizacije ukoliko ovi programi pružaju ekstremistima alternativne puteve do značaja koji su suprotstavljeni privlačnosti nasilja. U kombinaciji sa komponentama koje ponovo povezuju ekstremiste sa društvom koje se bavi as-

1 Npr. Vlada Saudijske Arabije koristi arapski ekvivalent „rehabilitacije“. Jedan od ispitanika u svom istraživanom uzorku, radikalni propovednik Sunita sa sedištem u Tripoliju u severnom Libanu, preferira izraz „reformacija“. Autor parafrizira jedan od intervju-a koje je obavio sa njim: Ako nema ničeg pogrešnog u „radikalizaciji“, onda je uvredljivo i pogrešno govoriti o „deradikalizaciji“.

pektom socijalne mreže – takvi programi treba efikasno da promovišu deradikalizaciju (Webber et.al., 2017:4).

Programi deradikalizacije su u ekspanziji i verovatno će igrati sve veću ulogu u borbi protiv ekstremizma i terorizma. Ovo do sada nije pomoglo postojećim ograničenjima *PREVENT* koncepcije deradikalizacije², koja je trenutno dosta konfuzna. Štaviše, pitanje de-radikalizacije se dotiče nekih od najvećih, ako ne i najvećih zabrinutosti našeg doba: bezbednosti, identiteta i religije. Ipak, bez takvog razumevanja deradikalizacije, ostaje neadekvatna analiza koja stvara uslov za slabo informisane političke odluke. Deradikalizacija je u stanju da preobrati radikalizovanog subjekta da se odrekne nasilja, kao i da se pojedinci ponovo integrišu nazad u društveno prihvatljive tokove. Na intelektualnom nivou, ona jača odnos između teorije i prakse u smislu ljudskog ponašanja, kao i odnosa između pojedinca i društva. Ali očigledno, istraživanje o deradikalizaciji je previše ideološki vođeno, nedostaje mu metodološki integritet, verodostojni podaci i zavisnost od prekomernog oslanjanja na nepouz dane dokaze i ograničenog dizajna istraživanja. U vezi sa tim, ovi programi će doprineti jednoj obimnoj, temeljnoj, nezavisnoj i sofisticiranoj analizi, koja je daleko neophodna. Kao koncept, deradikalizacija se temelji na ideji da se transformacija ponašanja može dogoditi kroz reformu misli i ta ideja se manifestuje u „kognitivnoj promeni“. Demobilizacija može učini da se radikalizovani subjekt odrekne nasilja, kao i da se pojedinci ponovo integrišu nazad u zdravo društvo. Intelektualno, ona sintetizuje odnos između teorije i akcije u smislu ljudskog ponašanja, kao i odnosa između pojedinca i društva. Ali kako će kasnije postati očigledno, istraživanje o deradikalizaciji je ideološki usmereno i nedostaje metodološki integritet, verodostojni podaci i umnogome „zavisí od prekomernog oslanjanja na anegdotske dokaze i ograničenog dizajna istraživanja“³ (Elsimi, 2015:28).

2 *PREVENT* je deo britanske kontra-terorističke strategije, *CONTEST*, a njen cilj je sprečiti ljude da postanu teroristi ili podržavaju terorizam. *PREVENT* će se baviti svim oblicima terorizma, ali prioritet će biti na pretnjama po nacionalnu sigurnost UK. *PREVENT* će značiti i intervenisanje kako bi se zaustavili ljudi koji se kreću od ekstremističkih grupa ka aktivnostima vezane za terorizam. Policija i programi koji se bave ekstremizmom i ekstremističkim organizacijama širi nisu deo *PREVENT*-a i raspoređivanje resursa će biti srazmerno pretnjama s kojima se suočava UK. Trenutno najveća pretnja za Veliku Britaniju potiče od grupa i pojedinaca koji dele istovremeno nasilnu islamističku ideologiju (HM, 2011).

3 Razlike između definicija deradikalizacije u okviru EU i programa *PREVENT* u Velikoj Britaniji su očigledne. Definicija UN-a se odnosi na de-radikalizaciju kao program, dok strategija *PREVENT* smatra da je to „podrška“. Druga očigledna razlika je u tome što strategija *PREVENT* primenjuje pojmove „kognitivna“ i „promena ponašanja“, što je terminologija prihvaćena iz debata o de-radikalizaciji u literaturi, posebno povezanim s radovima Džona Horgana (2008;2009), dok definicija UN-a navodi predviđene ciljeve programa de-radikalizacije, odnosno reintegrirati se nazad u društvo i / ili odbacivati militantne ideje nasilja“ (Elsimi, 2015: 98).

Što se tiče ideološke dimenzije, svaki efektivan program deradikalizacije mora naglašavati delegitimizaciju i poništenje narativa i tumačenja pojedinca ili grupe, kao i „demontažu“ ranije usvojene radikalne ideologije tokom procesa deradikalizacije i postići kritičnu samoprocenu individualne prošlosti (Kohler, 2013). Deradikalizaciju ne treba smatrati „mekom“ strategijom. Na strateškom planu, deradikalizacija nastoji sprečiti dalju eskalaciju nasilja. Štaviše, to čini razdvajanje i deradikalizaciju različitim, jer deradikalizacija stvara uslove za dijalogue. Deradikalizacija je stoga važan strateški instrument u borbi protiv terorizma, i mnoge države ga prihvataju. Holandija i Velika Britanija slede s velikim interesovanjem ove programe u Aziji i Severnoj Africi gde su se pokazali prvi rezultati sveobuhvatnih pokušaja deradikalizacije (Deshanse, 2011).

Istražujući efekte radikalizacije i recidivizma među zatvorenim teroristima, navodi se da veliki problem predstavljaju visok stepen recidivizma među ovim licima,⁴ jer zatvori se često posmatraju kao mesta na kojima se razvijaju radikalne ideologije i gde teroristički pokreti žele da regrutuju nove članove u svoje činove. Sprečavanje radikalizacije nakon oslobođenja terorista iz zatvora⁵ je od centralne važnosti za vlade i vlasti širom sveta. Kao rezultat toga, nekoliko programa za deradikalizaciju i rehabilitacije nasilnih ekstremista pojavilo se širom sveta u poslednjih nekoliko godina ⁶ (Veldhuis, 2012). Postavlja se pitanje kako se onda vlade mogu efikasno suprotstaviti problemu mrežne podrške terorizmu? Da li je inkriminisanje podsticaja terorizmu adekvatna mera za rešavanje ovog problema, ili pak njegovog dela? Na kraju krajeva, to bi značilo korišćenje veoma represivnih mera u preventivne svrhe. ⁷Iz iskustava sa različitim merama za borbu protiv terorizma i istraživanjem na ovom polju mogu se steći važna na-

4 Ideja rehabilitacije prestupnika, kao svrha i poželjni krajnji ishod krivično-pravnog sankcionisanja, u najširem smislu znači implementaciju različitih psihosocijalnih programa u cilju osposobljavanja prestupnika da organizuje tj. nastavi svoj život u skladu sa društvenim normama i da se kao takav aktivno i produktivno uključi u mejnstrim društvo (Soković, 2014).

5 U smislu nove penologije i savremenih karakteristika društvene reakcije na kriminalitet, socijalno-terapeutski model se gubi, a povratak rehabilitacije temelji na značajno transformisanom, izmenjenom konceptu (Soković, 2016).

6 Na primer, u Saudijskoj Arabiji, Indoneziji, Singapuru, Kolumbiji i Velikoj Britaniji uspostavljeni su obimni programi. Nekoliko ovih zemalja razvilo je svoj vlastiti pristup kako bi promovisao otpor neke vrste političkih nasilje. Prilikom analize i upoređivanja ovih programa, uđe se u problem koji iako programi uglavnom uključuju slične intervencije (npr. obrazovanje i stručno usavršavanje, psihološko i versko savetovanje), oni zapravo idu u širok spektar ciljeva.

7 Obrazovanje, kao i profesionalno osposobljavanje osuđenih lica predstavlja vrlo važnu komponentu u lancu uspešno sprovedenog tretmana, koji značajno doprinosi adekvatnoj socijalnoj reintegraciji bivših osuđenika. Studije sprovedene u svetu pružaju dosta rezultata koji ukazuju da je upravo učestvovanje u **obrazovnim** aktivnostima, kao i profesionalna obuka prilagođena potrebama pojedinca i društva, snažan faktor koji ublažava stopu recidivizma (Ilijić, 2014).

učna iskustva u deradikalizaciji. Jasna preporuka su dobro ciljani, prilagođeni i proporcionalni programi i mere (Ginkel, 2011).

Deradikalizacija nije samo proces radikalizacije u obrnutom smeru: “ona ima svoje posebne karakteristike, od kojih su neke prilično različite od faktora povezanih sa početnom radikalizacijom” (Rabasa et.al., 2010:14-16) Treba razlikovati unutrašnje faktore pojedinca (npr., kriza identiteta“, „nisko samopoštovanje“, „socijalna isključenost“) i one izvan kontrole pojedinca („spoljna politika“, „mediji“, „grupni identitet“). Neophodno je istražiti kako su takvi faktori povezani kako bi ljudi bili podložni nasilničkoj ekstremističkoj poruci (Blackwood et.al., 2016:602). Diskusije o deradikalizaciji podrazumevaju “dugoročne promene u orijentaciji što za rezultat ima pretpostavljeni smanjeni rizik ponovnog uključivanja u terorističke aktivnosti“ (Horgan & Braddock, 2010:280-283) Preventivne strategije moraju biti prilagođene specifičnim pojedincima i različitim grupama, razvijajući se u cilju podsticanja različitih tipova (potencijalnih) aktivista da prekinu svoje procese radikalizacije ili da se odvoje od militantne grupe kojoj su pripadali (Bjørge, 2011).

Intervencija se takođe može usredsrediti na društveni kontekst oko primarnih ciljeva ovih grupa. Ovaj društveni kontekst uključuje zajednicu, porodicu i prijatelje i profesionalce sa „prve linije“ koji rade sa ciljnim grupama (socijalni radnici, policija (Braga & Veisburd, 2012). Istražujući aktivnosti vlade u borbi protiv terorizma u Holandiji, Demant & De Graaf (2010) su zaključili da policijske, obaveštajne i ostale bezbednosne službe, lokalni saveti itd., funkcionišu nezavisno jedan od drugog i gledaju na radikalne kretanje u potpuno različitim perspektivama. To znači da naponi vlade, u zavisnosti od toga kako su uokvireni, ponekad mogu pojačati radikalizaciju kada se generalizuju na celokupno muslimansko stanovništvo, umesto da ciljaju na radikalne frakcije unutar društva.

Pojedinci suočeni sa krizom identiteta i koji i dalje traže svoje mesto u društvu, obuhvaćeni su nizom različitih mera koje su dizajnirane i prilagođene njihovom usmeravanju ka demokratskim vrednostima, a ne terorizmu (Vidino, 2008). U popularnom značenju, de-radikalizacija se često izjednačava sa razdvajanjem od terorističke grupe i njene ideologije. Međutim, ovaj termin se prvenstveno odnosi na kognitivno odbacivanje određenih vrednosti, stavova i stavova – drugim rečima, transformaciju uma (Schmid, 2013). Cragin (2014) tvrdi da je nemoguće formirati politiku koja bi pokušala da spreči ljude da postanu teroristi bez prethodnih saznanja zašto se pojedinci odupiru nasilnom ekstremizmu. Ovaj autor konstruiše konceptualni model koji se može koristiti za dalje istraživanje o ovoj temi. Naglašava četiri faktora: moralnu reputaciju, percipirane troškove, percepciju neefikasnosti nasilja i odsustvo jačanja društvenih veza kao faktora

koji doprinose otporu pojedinaca nasilnom ekstremizmu. On dalje zaključuje da su otpor, radikalizacija i razdvajanja suštinski različiti fenomeni i moraju se tako tretirati od strane policije i vladinih aktera.

Teroristički napad u Londonu 2005. iznedrio je pojam „atipičnog“ teroriste. „Linija između prijatelja i neprijatelja je postala zamagljena, i neprijatelj se više nije posmatrao kao autsajder već kao komšija, kolega ili prijatelj“. Izgleda da je napad Londonu bilo katalizator značajnog pomaka u reakcijama vlada na terorizam. Poslednjih decenija postepeno su se integrisali svi aspekti kontraterorizma, uključujući prevenciju, zaštitu i pripreme napada, u jednu strategiju, *CONTEST*. Ova strategija priznaje da jednostrani pristup terorizmu više nije dovoljan, delom zato što pretnja terorizmu potiče od britanskih zajednica. *CONTEST*-om i dalje dominira kontrarotorizovano policijsko upravljanje, odražavajući prošireni sistem krivičnog pravosuđa. Aspekti ratnog modela, posebno upotreba vojske, nisu obuhvaćeni se u *CONTEST*-u ⁸ (Skoczylis, 2013:29).

Razlika između razdvajanja i deradikalizacije je presudna ne samo za sprovođenje programa koji olakšavaju bar jedan od ovih procesa, već i za njihovu kritičku procenu. Mnoge osobe mogu fizički ili emocionalno da se oslobode od terorističkih ili ekstremnih pokreta, ali da i dalje gravitiraju ka terorizmu, verujući da je ta ideologija moralno ispravna. Programi deradikalizacije moraju promeniti ovu sklonost, a ne samo da utiču na ponašanje pojedinca. U protekloj deceniji je primećena ekspanzija programa „deradikalizacije“, sa promenljivim ciljevima, uključujući razdvajanje, rehabilitaciju i demobilizaciju (Thornton, 2015: 156). Vidino (2008:2) navodi da je ključna karakteristika svih programa deradikalizacije zapravo njihova fleksibilnost, pošto vlasti poseduju izuzetan spektar mera i pristupa koji se primenjuju prema ciljanim grupama. Mere represije su, naravno, dostupne kada vlasti moraju da se bave pojedincima koji su na ivici upotrebe nasilja. Pa ipak, ako se smatra da je pojedinac radikalizovan i još uvek „savesan“, vlasti mogu koristiti kurativni pristup, primenjujući ciljane mere deradikalizacije koje bi ga u idealnom slučaju ponovo vezale, tj. integrisale u društvo. „Pretraživači“, pojedinci suočeni sa krizom identiteta i koji i dalje traže svoje mesto u društvu, ciljaju se nizom različitih mera koje su dizajnirane i prilagođene da ih usmeravaju u traženju njihovih odgovora na svoja pitanja u demokratskim vrednostima, a ne u terorizmu.

Renares (2011:780) navodi da je istraživanje na individualnom nivou analize uzroka terorizma, usmereno na pitanje, zašto i kako ljudi napuštaju tero-

8 Za razliku od prethodnih strategija za borbu protiv terorizma, *CONTEST* neguje holističniji pristup i ujedinjuje različite aspekte vezane za terorizam i eventualne posledice ovih napada. Za razliku od „rata protiv terora“, cilj *CONTEST*-a je da unapred smanji rizik od terorizma „tako da ljudi mogu slobodno i bez straha živeti u svom okruženju“ (Skoczylis, 2013:30).

rizam, a aktuelna literatura se razlikuje između razdvajanja i deradikalizacije. Konceptualno izgradnja ove razlike, iako ne u potpunosti u skladu sa definicijama predloženim u tim prvobitnim radovima, ogleda se u tome, što se razdvajanje fokusira na modifikaciju ponašanja i odnosi se na proces kojim osoba prekida svoje učešće u aktivnostima povezanih sa terorističkim nasiljem; deradikalizacija naglašava promenu stavova. To podrazumeva da osoba više ne odobrava terorizam i ne opravdava pojedinačne i kolektivne aktere koji koriste takve vrste nasilja. Razdvajanje i deradikalizacija se često percipiraju kao istovremeni procesi, ali se u stvari mogu pojaviti odvojeno.

4. Zaključak

Programi deradikalizacije moraju biti utemeljeni zasnivati na preorijentaciji kao strategije za borbu protiv terorizma, koristeći kombinaciju pristupa za indukovanje promene ekstremističke ideologije u vezi sa upotrebom nasilja. Ovi programi se sve više posmatraju kao deo širih antiterorističkih napora i šireg spektra opcija politike u „ratu ideja“ koji pomaže u promovisanju unutrašnje fragmentacije nasilnih radikalnih grupa i delegitimizacije njihove retorike i taktike. Mnoge zemlje treba da usvoje ove pristupe, u zavisnosti od resursa, preferencija i političkog konteksta, međutim, zbog same novine programa deradikalizacije, prerano je utvrditi visoko pouzdanu istinitost, validnost i efikasnost takvih inicijativa. Pristup deradikalizaciji i nasilnom ekstremizmu bi trebao da bude baziran na obimnoj koordinaciji između različitih službi formalne i neformalne društvene kontrole. Ona uključuje državne, regionalne i lokalne aktere i strukturirana je oko napora usmerenih prema ekstremistički nastrojenim pojedincima i grupama i uključenim u ekstremizam ili koji su u neposrednoj opasnosti da se uključe u ilegalne aktivnosti. Konkretno metode se kontinuirano razvijaju, kako odozgo prema dole, tako i u obrnutom smeru, kako bi se suočili sa savremenim izazovima, ali pristup u celini zasniva se na skupu osnovnih mehanizama države blagostanja do razumevanja zločina i načina na koji se ponašanje može promeniti. Sadašnja sklonost ka fokusiranju u potrazi za uzrocima radikalizacije na „ranjivim“ mladim ljudima donela je neuspešne rezultate. Broj faktora pritiska i povlačenja koji mogu dovesti do radikalizacije na ovom mikro nivou je i jako veliki – isto važi i za faktore koji mogu uticati na deradikalizaciju i razdvajanje.

S obzirom da države traže načine da spreče terorizam na što efikasniji način, veći naponi se ulažu da se utvrdi zašto se i kada pojedinci okreću terorizmu, kako se to dešava i način na koji to može da se spreči u ranoj fazi. Neutralisanje lidera terorističkih grupa nikako neće zaustaviti delovanje militantnih teroristič-

kih organizacija jer dosta slučajeva obiluje primerima gde su ubijene istaknute terorističke vođe, ali time borbenost nije okončana jer jednostavno, neko drugi ih zamenjuje u lancu komandovanja. Adekvatan (i uspešan) program deradikalizacije treba da stvori promenu u osnovnim verovanjima pojedinca, a ne samo promenu ponašanja, jer ponašanje može biti promenljivo, dok ciljevi ostaju konstantni. Konačno, terorizam sve više dovodi do kombinacije lokalnih i međunarodnih pitanja; nestali su dani kada su teroristi promovisali čisto državne interese. Mnoge mere koje su u prošlosti predstavljale centralne mehanizme u strategijama za borbu protiv terorizma bile su neefikasne i često kontraproduktivne. Deradikalizacija uključuje državne, regionalne i lokalne aktere i strukturirana je oko napora usmerenih prema ekstremistički nastrojenim pojedincima i grupama i uključenim u ekstremizam ili koji su u neposrednoj opasnosti da se uključe u ilegalne aktivnosti. Konkretno metode se kontinuirano razvijaju, kako odozgo prema dole, tako i u obrnutom smeru, kako bi se suočili sa savremenim izazovima, ali pristup u celini zasniva se na skupu osnovnih mehanizama države blagostanja do razumevanja zločina i načina na koji se ponašanje može promeniti.

Literatura

- Abbasi M A. (2014). Towards the De-radicalization of Pakistani Society: The Need for a Balanced and Progressive Education System **July to Dec 2014* (3-2).
- Alimi E. (2011). Relational dynamics in factional adoption of terrorist tactics: a comparative perspective *heor Soc* (2011) 40:95-118 DOI 10.1007/sl 1186-010-9137-h.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In W. Reich (Ed.), *Origins o terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 161-191). Cambridge:Cambridge University Press.
- Bartlett & Miller (2012) The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization, Terrorism and Political Violence, 24:1,1-21, DOI: 10.1080/09546553.2011.59492.
- Bjørge, T. (2011). Dreams and disillusionment: Engagement in and disengagement from militant extremist groups. *Crime, Law and Social Change*, 55(4), 277-285.
- Blackwood L, Hopkins N., Reicher S. (2016). St. Andrews University From Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrutiny, *Political Psychology*, Vol. 37, No. 5, 2016 doi: 10.1111/pops.12284.

- Borum, R. (2004), “Psychology of Terrorism” (2004). *Mental Health Law & Policy Faculty Publications*. Paper 571.
- Borum, R. (2012). “Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories.” *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 (2012): : 7-36. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>.
- Bötticher A. (2017) Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremismby, *PERSPECTIVES ON TERRORISM* Volume 11, Issue 4.
- Braga, A., & Weisburd, D. (2012). The effects of “Pulling Levers”. Focused deterrence strategies on crime. *Campbell Systematic Reviews*, 8.
- Christmann K. 10 Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Literature.
- Clevenger, M. and C. Birkbeck. (1996). The Causes of Delinquency, Institute for Social Research: University of New Mexico, Working Paper No.: 2, 1-21.
- Cragin, R. K. (2014). Resisting Violent Extremism: A Conceptual Model for Non-Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 26(2), 337–353.
- Dechesne M. (2011). Deradicalization: not soft, but strategic. *Crime, Law and Social Change*, Springer Verlag, 2011, pp.287-292. <10.1007/s10611-011-9283-8>.
- Demant, F., De Graaf, B. (2010) ‘How to Counter Radical Narratives: Dutch Deradicalization Policy in the Case of Moluccan and Islamic Radicals’, *Studies in Conflict & Terrorism*, 33: 5, 408 — 428, DOI: 10.1080/10576101003691549.
- Doosje B., Moghaddam F., Kruglanski A., Wolf A, Mann L. AndFeddes A. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization, *Current Opinion in Psychology* 2016, 11:79–84, doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008.
- Dugas, M., Kruglanski A.W. (2014). The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees, *Behavioral Sciences and the Law Behav. Sci. Law* 32: 423–439 (2014), DOI: 10.1002/bsl.2122.
- Elshimi, M. (2015). The Concept and Practice of De-radicalisation in the PREVENT Strand of the UK Counter-terrorism Strategy: What is De-radicalisation? University of Exete.
- Ginkel, B. (2011) “Incitement to Terrorism: A Matter of Prevention or Repression?” *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 2, no. 6 DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2011.1.06>.
- Hendrickson J. (2014). Counter-radicalization: combating terrorism at the core a study of the motivations and inspirational leaders behind radicalization to violent extremism and the programs designed to combat them, Johns Hopkins University Baltimore, Maryland.

- Horgan J. & Braddock K. (2010) Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs, *Terrorism and Political Violence*, 22:2, 267-291, DOI: 10.1080/09546551003594748.
- Horgan J.(2008). Deradicalization or Disengagement? Perspectives of terrorism Vol 2, No 4, 1-8.
- Ilijić, L.J. (2014). Faktori redukcije recidivizma, RKK, 1/14, str. 121-131.
- Khalil, J. & Zeuthen, M., (2014). A Case Study of Counter Violent Extremism (CVE) Programming: Lessons from OTI's Kenya Transition Initiative . *Stability: International Journal of Security and Development* . 3 (1) , p . Art. 31 . DOI: <http://doi.org/10.5334/sta.ee>
- Koehler D. (2013): Family Counselling as Prevention and Intervention Tool Against 'Foreign Fighters'. *Journal Exit-Deutschland, The German 'Hayat' Program. Zeitschrift für Deradikalisierung und demokratische Kultur*, 3/13, 185.
- Kruglanski, A. W., Jasko, K., Chernikova, M., Dugas, M., & Webber, D. (2017). To the fringe and back: Violent extremism and the psychology of deviance. *American Psychologist*, 72(3), 217-230. <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000091>.
- Kundnani A. Radicalisation: the journey of a concept Institute of Race Relations, Vol 54(2): 3–2510.1177/0306396812454984 <http://rac.sagepub.com>.
- Lyall, G. (2017). Who are the British Jihadists?: Identifying Salient Biographical Factors in the Radicalisation Process. *Perspectives on Terrorism*, 11(3), 62-70. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/26297842>.
- Miller, C. and Bartlett, J. 2012. 'Digital fluency': towards young people's critical use of the internet. *Journal of Information Literacy*, 6(2), pp. 35-53.
- Neumann, P. R. (2008) 'Introduction', in P. R. Neumann, J. Stoil and D. Esfandiary (Eds.) "Perspectives on Radicalisation and Political Violence". *Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*, 3-7. London: ICSR.
- Rabasa A. Pettyjohn S., Ghez J., Boucek C. (2010). Deradicalizing Islamist Extremists, ISBN 978-0-8330-5090-8, Copyright 2010 RAND Corporation.
- Reinares F. (2011) Exit From Terrorism: A Qualitative Empirical Study on Disengagement and Deradicalization Among Members of ETA, *Terrorism and Political Violence*, 23:5, 780-803, DOI: 10.1080/09546553.2011.613307.
- Schmid A. (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review , ICCT Research Paper March 2013.
- Schmid, A. P. 2016. "Research on Radicalisation: Topics and Themes." *Perspectives on Terrorism* . <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/511/html>.

- Sedgwick, M. (2012). Radicalism isn't the problem: it's the move to violence we need to counter. Lancaster/London: Westminster Faith Debates, pp. 2.
- Skoczylis, J. (2013) *The local prevention of terrorism in strategy and practice: 'Contest' a new era in the fight against terrorism*. PhD thesis, University of Leeds.
- Škulić, M. (2016). Posebne dokazne radnje i suzbijanje terorizma RKK, 1/16, str. 9-33.
- Soković, S. (2014). Nova rehabilitacija: konceptualni i praktični okviri RKK, 3/14, str. 9-19.
- Soković, S. (2016). Savremeni modeli rehabilitacije i domaća praksa – osvrt na primenu koncepta procene rizika RKK, 2-3/16; Crimen 3/16, , (str. 139-151).
- Thornton, AE; (2015) Understanding Radicalisation. Doctoral thesis , UCL(University College London).
- USAID (2011). The development response to violentextremism and insurgency. USAID Policy.Washington D.C., pp. 2-3.
- Veldhuis, T. “Designing Rehabilitation and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders: A Realist Approach”, *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 3, no. 2 (2012). DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2012.1.02>.
- Vidino L. (2008). A Preliminary Assessment of Counter-Radicalization in the NetherlandsBy Lorenzo August 2008, Volume 1, Issue 9.
- Webber D, Babush M, Schori-Eyal N, Vazeou-Nieuwenhuis A, Hettiarachchi M, Bélanger JJ, Moyano M, Trujillo HM, Gunaratna R, Kruglanski AW, Gelfand MJ. (2017). The Road to Extremism: Field and Experimental Evidence That Significance Loss-Induced Need for Closure Fosters Radicalization, *Journal of Personality and Social Psychology*, DOI: 10.1037/pspi0000111.
- Đorić M. (2012). Teorijsko određenje ekstremizma, *Kultura polisa*, IX (2012), br. 17, str. 45.

Marko KRSTIĆ

**Republic of Serbia – Ministry of Internal Affairs
Police Directorate in Sabac**

A NEW APPROACH TO THE PRESENCE OF RADICALISM AND VIOLENT EXTREMISM AS AN INTRODUCTION TO TERRORISM

The paper aims to provide insights into how those who are fundamentally and ideologically guided can potentially shift from their radical paths. This can be accomplished by looking at different terminologies related to a new approach to countering terrorism, deradicalization, highlighting a range of motivational factors that either support or direct individuals and organizations to, or continue or abandon their ideologies of extreme violent action; and, analyzing the processes and programs that were carried out to free the face of radical ideology. The consideration of deradicalization in the work will focus on the places where radicalization is most often taking place, prisons, mosques, universities, Diasporas and the Internet. The alleged initiators of radicalization will also be analyzed: discrimination, foreign occupation or counterterrorism excessive reaction, ideology and religion, all in order to assess the possibility of a radical extremist violent manifestation in the acute and future time period and accordingly implement adequate preventive measures, in the first place deradicalization.

Key words: radicalization, ideology, prevention, deradicalization.